

ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ

«ΠΛΟΙΑ» ΚΑΙ ΟΧΙ «ΕΥΛΕΙΑ».
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΧΩΡΙΟΥ
ΤΗΣ «ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΜΑΖΑΡΙ ΕΝ ΑΙΔΟΥ»

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν Ε΄ τόμο τοῦ περιοδικοῦ «ΔΙΠΤΥΧΑ»
Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν

ΑΘΗΝΑ 1991

ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ

«ΠΛΟΙΑ» ΚΑΙ ΟΧΙ «ΕΥΛΕΙΑ».
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΧΩΡΙΟΥ
ΤΗΣ «ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΜΑΖΑΡΙ ΕΝ ΑΙΔΟΥ»

Άνάτυπο από τον Ε' τόμο του περιοδικού «ΔΙΠΤΥΧΑ»
Εταιρείας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μελετών

ΑΘΗΝΑ 1991

«ΠΛΟΙΑ» ΚΑΙ ΟΧΙ «ΞΥΛΕΙΑ».
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΧΩΡΙΟΥ
ΤΗΣ «ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΜΑΖΑΡΙ ΕΝ ΑΙΔΟΥ»

Ἄν κριθεῖ ἀπλῶς ὡς μίμηση τοῦ Λουκιανοῦ, ἡ *Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Αἴδου*» ἐμφανῶς ὑστερεῖ, καὶ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Krumbacher, ποῦ θεωροῦσε τὸ κείμενο ὡς «die schlechteste der bis jetzt bekannt gewordenen Imitationen des Lukian»¹. Ἀλλὰ ὡς ἱστορικὴ μαρτυρία τὸ κείμενο θεωρεῖται σημαντικὸ τεκμήριο, ἐφ' ὅσον εἶναι στενότατα συνδεδεμένο μὲ τὴν ἐπικαιρότητα καὶ μὲ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του. Ἦδη ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα ὁ Boissonade εἶχε θέσει εὐρύτερα τὸ θέμα, τονίζοντας ὅτι «si amplio rem historiae eorum temporum privatae et arcanae notitiam haberemus, magis placeret nobis Mazaris, quem magis intelligeremus»². Ἡ πλήρης κατανοήση τοῦ διαλόγου εἶναι δυσχερὴς ἐξ αἰτίας τῶν ὑπαινιγμῶν καὶ τῶν λογοπαιγνίων ποῦ διανθίζουν τὸν λόγο τοῦ συγγραφέα, ὅταν ἀναφέρεται σὲ σύγχρονά του πρόσωπα καὶ γεγονότα, μὲ τρόπο ποῦ προκαλεῖ ἀρκετὲς δυσχέρειες στὸν σημερινὸ μελετητὴ τοῦ κειμένου. Ἀνίχνευση τῆς ταυτότητος ὀρισμένων τουλάχιστον ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου εἶχε ἐπιχειρήσει παλαιότερα ὁ Treu³, καὶ πιὸ πρόσφατα ὁ Θεοχαρίδης⁴ καὶ ὁ Trapp⁵, ἐνῶ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν ἐν γένει μελέτη καὶ ἀξιολόγηση τοῦ διαλόγου προσέφερε

1. K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Literatur* (München 1897), σ. 494 (πρβλ. *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Β', Ἀθήναι 1900, σ. 170).

2. J. Fr. Boissonade, *Anecdota Graeca*, τόμ. Γ' (Paris 1831), σσ. V-VI. Γιὰ τὴν ἀξία τοῦ κειμένου ὡς ἱστορικῆς πηγῆς πρβλ. D.A. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée*. Tome II. Vie et Institutions. Edition revue et augmentée par Chryssa Maltezos, London, Variorum Reprints 1975, σσ. 348-9.

3. M. Treu, *Mazaris und Holobolos*, BZ 1(1892), σσ. 86-97.

4. Γ. Θεοχαρίδης, *Τέσσαρες Βυζαντινοὶ καθολικοὶ κριταὶ λανθάνοντες ἐν βυζαντινῷ γλωσσῷ κειμένῳ*, *Μακεδονικά* 4(1955-60), σσ. 495-500.

5. E. Trapp, *Zur Identifizierung der Personen in der Hadesfahrt des Mazaris*, JÖB 18(1969), σσ. 95-99 καὶ τοῦ ἴδ., *Probleme der Prosopographie der Palaiologenzeit*, JÖB 27(1978), σσ. 181-201.

τόσο ή νέα σχολιασμένη έκδοσή του⁶, όσο και ή διατριβή του Walther⁷, στην όποία εξετάζεται λεπτομερώς ή χειρόγραφη παράδοση του έργου, παρέχεται επισκόπηση του ιστορικού του πλαισίου και αναλύεται ή σημασία του ως μαρτυρίας για τήν εποχή του.

Τά γενικότερα προβλήματα λοιπόν έχουν μελετηθει σε ικανοποιητικό βαθμό, αλλά παραμένουν προς διευκρίνιση πλήθος άλλα έρωτήματα σχετικά με διάφορα χωρία του κειμένου, στα όποια τó νόημα δέν είναι σαφές. Στην συνέχεια θα συζητηθούν τά προβλήματα που παρουσιάζει ένα παρόμοιο δυσκολονόητο χωρίο, και θα επιχειρηθει να δοθει μιá ικανοποιητικότερη έρμηνεία. Συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για τó σημείο όπου ένας από τούς συνομιλητές του Μάζαρι, ó Βαρθολομαίος de Langosco⁸, έρωτá «τίς έστιν ό τούς λογισμούς τών Ρωμαίων ποιών νυν;»⁹. 'Ως συνήθως ό Μάζαρις άπαντá με ύπαινιγμούς: «Οὐκ οἶσθα τὸν ἐκ Βαβυλῶνος ἐλθόντα τότε ἐν τῇ Χρυσῇ καὶ κρινόμενον μετὰ τοῦ Ἰαπετοῦ Πελοποννησίου ἐκείνου ἀσόφου Σοφianoῦ περὶ τῶν ἐς Ἀλεξάνδρειαν πεμφθέντων βασιλικῶν ζύλων;»¹⁰. Καί ό de Langosco ανταπαντá «τὸν Μισαήλ Μουσκαράνον λέγεις;»¹¹.

Ποιά είναι τά πρόσωπα που αναφέρονται, τί είδους άποστολή άνελαβαν και σε ποιό μέρος; Στα έρωτήματα αυτά έχουν βέβαια προταθει όρισμένες λύσεις, όχι πάντα όμως ικανοποιητικές, όπως θα δοῦμε στη συνέχεια. Προς στιγμήν αφήνουμε τó πρόβλημα τῆς ταύτισης τών προσώπων, τó όποιο θα εξετασθει πιό κάτω και άφου πρώτα γίνει λόγος για τά δύο άλλα έρωτήματα.

Και άρχικά ως προς τόν προορισμό τῆς άποστολῆς. Ἀλεξάνδρεια και Βαβυλών αναφέρονται στο χωρίο, και για τήν πρώτη, τήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, δέν υπῆρξε πρόβλημα. Ἀντίθετα, όσοι προηγουμέ-

6. Mazaris' Journey to Hades or Interviews with Dead Men about certain officials of the imperial court. Greek text with Translation, Notes, Introduction and Index by Seminar classics 609 (New York 1975: συνεργάτες οι J.N. Barry, M. J. Share, A. Smithies και L.G. Westerink).

7. R. Walther, Die Hadesfahrt des Mazaris, Diss. Wien (1971). Μερικά από τά κυριότερα πορίσματα τῆς διατριβῆς βλ. και στο άρθρο του ίδιου, Zur Hadesfahrt des Mazaris, JÖB 25(1976), σσ. 195-206.

8. Για τήν ταυτότητα του προσώπου βλ. G.T. Dennis (ed.), The letters of Manuel II Palaeologos. Text, translation and notes (CFHB VIII, Washington D.C. (1977), σ. lix και σσμ. 125. Πρβλ. επίσης Mazaris' Journey, ό.π., σ. 112.

9. Mazaris' Journey, ό.π., σ. 46, ²⁰⁻²¹.

10. Mazaris' Journey, ό.π., σ. 46, ²³⁻²⁶.

11. Mazaris' Journey, ό.π., σ. 46, ²⁷.

νωσ σχολίασαν τὸ χωρίο¹², ἀμφιταλαντεύθηκαν μεταξὺ τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Βαβυλώνας τῆς Αἰγύπτου (τὸ σημερινὸ Κάιρο δηλαδή). Πιστεύω ὅτι οἱ ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸ δευτέρου τοπωνύμιου δὲν δικαιολογούνται, ἐφ' ὅσον οἱ δύο πόλεις συχνὰ ἀναφέρονται σὲ συνδυασμό: π.χ. στὸν Γρηγοῖα (IV.7: I.102, 8-9) «εἰς τὴν κατ' Αἴγυπτον Βαβυλῶνα καὶ Ἀλεξάνδρειαν ἐπανέρχονται». Καὶ στὸ χωρίο λοιπὸν τοῦ Μάζαρι Βαβυλών εἶναι τὸ Κάιρο: ἡ ἀποστολὴ ἀποβιβάστηκε στὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ κατευθύνθηκε πρὸς τὸ Κάιρο.

Τί εἶδους ἀποστολὴ ἦταν αὐτή; Τί μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀποστολὴ «βασιλικῶν ξύλων», κατὰ τὸ χωρίο, στοὺς Μαμελούκους τῆς Αἰγύπτου; Ὡς τώρα ἡ λέξις «ξύλον» στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει ἐρμηνευθεῖ μὲ τὴν πιὸ συνηθισμένη σημασίαν της καὶ ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι τὸ γεγονός ἔχει σχέση μὲ ἀποστολὴν ξυλείας στὴν Αἴγυπτο: ὁ Hase¹³ εἶχε ὑποθέσει ὅτι οἱ Μαμελοῦκοι προμηθεύονταν ξυλεία γιὰ τὰ πλοῖα τους ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Τὴν ἴδια γνώμη ἐπανελάβε καὶ ὁ Ellissen¹⁴, μεταφράζοντας τὸ χωρίο «wegen der nach Alexandria gesandten Kaiserlichen Holzladung». Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ἔχει κατανοήσει τὸ χωρίο καὶ ὁ Walther¹⁵, ἐνῶ τόσο ὁ Dennis¹⁶, ὅσο καὶ οἱ συνεργάτες τῆς νέας ἐκδόσεως μεταφράζουν «imperial timber»¹⁷. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐνίοτε «ξύλον» σημαίνει καὶ πλοῖο¹⁸, καὶ πιστεύω ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ διαλόγου, ἰδιόμορφος στὸ λεξιλόγιό του¹⁹, χρησιμοποίησε τὴν λέξιν μὲ τὴν ἔννοια αὐτήν. Τὸ χωρίο λοιπὸν δὲν

12. A. Ellissen, *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur* 4 (Leipzig 1860), σ. 341. G.T. Dennis, ὅ.π., σ. lix καὶ σιμ. 125. Πβλ. ἐπίσης καὶ τὰ σχόλια τῆς νέας ἐκδόσεως, Mazaris' Journey, ὅ.π., σ. 112.

13. C.B. Hase, *Notice de trois piéces satyriques imitées de la Nécyomantie de Lucien, Notices et Extraits de manuscrits de la Bibliothèque imperial* 9.2 (1813), σ. 139 καὶ σιμ. 1.

14. Ellissen, ὅ.π., σ. 284 καὶ σχόλιο στὴν σ. 341.

15. R. Walther, ὅ.π., σ. 248.

16. Dennis, ὅ.π., σ. lix.

17. Mazaris' Journey, ὅ.π., σ. 47.

18. Ἄν καὶ ἡ σημασία αὐτὴ δὲν καταγράφεται στὰ λεξικά τῶν Liddell-Scott καὶ τοῦ Lampe, βλ. ὅμως E.A. Sophocles, *Greek Lexikon of the Roman and Byzantine periods* (from B.C. 146 to A.D. 1100), vol. II (Cambridge Ma. 1887), σ. 791, s.v. καὶ Δ. Δημητράκου, *Νέον λεξικὸν ὀρθογραφικὸν καὶ ἐρμηνευτικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. ζ' (Ἀθῆναι 1951), σσ. 5005-5006, s.v. Σὲ ἐνδεχόμενη ἀντίρρηση, ὅτι ἡ σημασία ὅσως εἶναι μεταγενέστερη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν στίχον τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Μορέως* ποὺ παραθέτει ὁ Δημητράκος, ὅ.π., ἄς σημειωθεῖ καὶ ἕνα χωρίο ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Παχυμέρη (V.21: II.507) στὸ ὑποῖο τὸ ἀκρωτήριο Μαλέας ἀποκαλεῖται καὶ Ξυλοφάγος: «πρὸς αὐτῷ τῷ Μαλέα, ὃν καὶ ξυλοφάγον καλεῖν ἐκόθασιν...».

19. Γιὰ τὸ λεξιλόγιό τοῦ Μάζαρι βλ. Mazaris' Journey, σ. vii.

πρέπει να ἀφορᾷ τὴν ἀποστολὴν ξυλείας στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ νὰ ἔχει σχέση μετὰ ἀποστολὴν πλοίων τοῦ αὐτοκράτορα. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρέπει νὰ ὑπονοεῖται κάποια ἐπίσημη διπλωματικὴ ἀποστολή. Παρόμοια ἀποστολὴ εἶναι γνωστὴ: τρία χρόνια περίπου πρὶν ἀπὸ τὴν χρονολογία ποὺ συνήθως γίνεται δεκτὸ ὅτι γράφτηκε ὁ Μάζαρις²⁰, γύρω στὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1411, ὁ Μανουὴλ Β΄ εἶχε στείλει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μαμελοῦκο Σουλτάνο an-Nasir Nasir al-Din, μετὰ σκοπὸν τὴν συνέχισιν καλῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν²¹. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Μάζαρις εἶναι πλούσιος σὲ ἀναφορὰς σὲ γεγονότα τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ Β΄²², πιθανότατα ὁ ὑπαινιγμὸς αὐτὸς νὰ ἀφορᾷ εἰδικὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν.

Καὶ πάλι τώρα στὸ πρόβλημα τῶν προσώπων. Ὁ «ἄσοφος Σοφιανὸς» μετὰ τὰ διαθέσιμα ὡς τώρα στοιχεῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθεῖ ἀκριβέστερα²³. Ἀντίθετα, μετὰ περισσότερες πιθανότητες ἔχει ὑποδειχθεῖ ταύτιση τοῦ ἄλλου προσώπου, τοῦ Μισαὴλ Μουσκαράνου: πρέπει νὰ ταυτίζεται μετὰ τὸν Δημήτριον Σκαράνο²⁴, τὸν λογαριαστὴ τῆς αὐλῆς, τὸν φίλον καὶ συνεργάτη τοῦ Ἰωάννη Λάσκαρι Καλοφέρου, ὁ ὁποῖος, μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου, ἀσχολήθηκε μετὰ τὴν διευθέτησιν τῶν οἰκονομικῶν του²⁵. Ἄν ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου ποὺ προτάθηκε εἶναι σωστὴ καὶ πράγματι ἔχει σχέση μετὰ τὴν πρεσβείαν τοῦ 1411, ὑπάρχει δυνατότητα συσχετισμοῦ μετὰ τὸν Δημήτριον Σκαράνο: οἱ ὑποχρεώσεις του ὡς «κομισαρίου» τοῦ Καλοφέρου τὸν ὀδήγησαν σὲ διάφορα ταξίδια μεταξὺ Κωνσταντινούπολης, Κύπρου καὶ Βενετίας κατὰ τὰ χρόνια 1400-1410. Τὸ 1413 βρισκόταν στὴν Φλωρεντία, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1416 φαίνεται ὅτι ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ μονίμως²⁶. Τὸ 1411 δὲν εἶναι σίγουρον ὅτι ταξίδεψε. Τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν Eszer²⁷, ὅτι στίς 19 Φεβρουαρίου 1411 ὁ

20. Μεταξὺ Ἰανουαρίου 1414 καὶ 21 Ὀκτωβρίου 1415: βλ. ἀναλυτικὰ ὁ.π., σσ. vii-xiv.

21. Βλ. F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 5. Teil (München-Berlin 1965), σσ. 97-98. Πβλ. καὶ J.W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship* (New Brunswick 1969), σ. 286 καὶ σημ. 151.

22. Βλ. *Mazaris' Journey*, σσ. XXVI-XXIX.

23. Συνήθως θεωρεῖται ἀόριστος ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς Σοφιανούς τῆς Πελοποννήσου: βλ. Dennis, ὁ.π., σ. lix καὶ σημ. 125 καὶ *Mazaris' Journey*, ὁ.π., σ. 113.

24. Βλ. λεπτομερῶς Dennis, ὁ.π., σ. lviii-lx καὶ *Mazaris' Journey*, ὁ.π., σ. 113.

25. Γιὰ τίς λεπτομέρειες βλ. καὶ A. Eszer, *Das abenteuerliche Leben des Johannes Laskaris Kalopheros* (Wiesbaden 1969), σσ. 77, 85, 96, 107, 114.

26. Σύμφωνα μετὰ τὸ βιογραφικὸ σχεδιάσμα τοῦ R.J. Loenertz, *Correspondance de Manuel Calecas, Città del Vaticano* 1950, σσ. 86-89.

27. Eszer, ὁ.π., σ. 114.

Σκαράνος βρισκόταν με τὸν Ἰωάννη Χρυσολωρᾶ στὴν Bologna, βασιζόμενοι σὲ ἐσφαλμένη ἀπόδοση ὅσων εἶχε γράψει ὁ Loenertz²⁸. Ἡ ὀρθὴ ἡμερομηνία εἶναι 19 Φεβρουαρίου 1410. Ἐπίσης ὁ Loenertz²⁹ εἶχε ὑποθέσει ὅτι ὁ Σκαράνος τὸ 1411 καὶ τὸ 1412 βρισκόταν στὴν Ρώμη με τὸν Μανουήλ Χρυσολωρᾶ, κάτι ὅμως ὄχι καὶ τόσο σίγουρο, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει συγκεκριμένη μαρτυρία. Ἄν λοιπὸν τὸ 1411 ὁ Σκαράνος βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὑπάρχει δυνατότητα νὰ εἶχε συμμετάσχει καὶ αὐτὸς στὴν πρεσβεία καὶ στὴν ἀποστολὴ στὴν Αἴγυπτο. Καὶ ἴσως ἡ δυσἀρέσκεια πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Σκαράνου, ποῦ εἶναι ἐμφανὴς σὲ ὅλα τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Μάζαρι, νὰ ἔχει σχέση καὶ με κάποια ἄστοχη ἐνέργειά του σὲ αὐτὴ τὴν ἀποστολή³⁰. Δυστυχῶς ὅμως καὶ στὴν συγκεκριμένη αὐτὴν περίπτωση δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθεῖ κάτι ἀκριβέστερο. Κατεβλήθη ἀπλῶς προσπάθεια νὰ συνδυασθοῦν οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν καὶ νὰ δοθεῖ μιὰ ἄλλη ἐρμηνεῖα σὲ ἓνα ὅπωςδήποτε δύσκολο καὶ δυσερμηνευτο χωρίο ἐνὸς κειμένου ὅπως ἡ *Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Ἰδαίου*, ποῦ σίγουρα δὲν συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ἀπλούστερων τῆς Βυζαντινῆς Γραμματείας.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ

SUMMARY

S. Lampakis, "Ships" and not "timber". A contribution to the understanding of a passage in "Mazaris' Journey into Hades".

This paper consists of an attempt at clarifying a difficult passage in the text of Mazaris' Journey into Hades, which is known to be rich in mentions of historical facts, but in an obscure language, full of allusions and strange combinations of meanings. It is proposed that the word «ξύλον» in this passage means "ship", and not "timber", and that this case actually concerns an embassy to the Mamluk sultan of Egypt an-Nasir (1411), well known also from other sources.

28. Loenertz, ὁ.π., σ. 87. — Πβλ. Dennis, ὁ.π., σ. lix.

29. Loenertz, ὁ.π., σ. 88. — Πβλ. Dennis, ὁ.π., σ. lix.

30. Γιὰ τὴν δυσἀρέσκεια πρὸς τὸν Σκαράνο βλ. Dennis, ὁ.π., σ. lix-lx.

